

**Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ
ΣΤΗ ΝΗΣΟ ΧΙΟ**

Ερειπωμένη κατοικία στα Αυγώνυμα, της νήσου Χίου.

Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ ΣΤΗ ΝΗΣΟ ΧΙΟ

Η εξέλιξη των οικισμών της νήσου Χίου, όπως μαρτυρούν τα πολυάριθμα ευρήματα και τα σωζόμενα μνημεία, είναι αντίστοιχη με τις ιστορικές εποχές ανάπτυξης του νησιού. Κατά την κλασική αρχαιότητα αναπτύχθηκε το εμπόριο, με αιχμή τους περσικούς πολέμους, εποχή διάνοιξης της ασιατικής οδού που ένωνε τις Σάρδεις με την Έφεσο. Αργότερα, με την ίδρυση των μεγάλων εμπορικών κέντρων της Συρίας και της Αιγύπτου, μειώθηκε η σημασία της, ενώ κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους οργανώθηκε σε ναυτική και στρατιωτική βάση¹.

Στον ευρύτερο μεσογειακό χώρο, από τον 7ο μ.Χ. αιώνα κυριαρχεί η βυζαντινή αυτοκρατορία και το αραβικό χαλιφάτο. Η Χίος χωρίζεται σε μεγάλες ιδιοκτησίες γης², ενώ παράλληλα εκκλησιαστικά κτίσματα του χριστιανισμού οριοθετούν το δομημένο περιβάλλον της. Από τον 9ο αιώνα, η Χίος ανήκει στο “ναυτικό θέμα του Αιγαίου πελάγους” της βυζαντινής αυτοκρατορίας, γεγονός που οδήγησε στην κατασκευή οχυρών πύργων σε πολλές τοποθεσίες του νησιού. Οι κατοικίες συμπυκνώνονται μέσα σε οχυρά για προστασία και έτσι αρχίζουν να δημιουργούνται οικισμοί.

Από το τέλος του 11ου αιώνα, η Χίος χαρακτηρίζεται από τον ανταγωνισμό για την κυριαρχία μεταξύ Λατίνων σταυροφόρων, Τούρκων και πειρατών, για να καταλήξει με τη συνθήκη του Νυμφαίου το 1261 (όταν οι βυζαντινοί παλινόρθωσαν την αυτοκρατορία) να παραχωρηθεί στους Γενουάτες το δικαίωμα να ιδρύσουν εμπορικό σταθμό στο νησί, οι οποίοι τελικά καταλαμβάνουν τη Χίο, το 1304.

Από την τελευταία βυζαντινή περίοδο πηγάζει και η σημερινή οικιστική δομή του νησιού, από την οποία σώζονται οικιστικά σύνολα, όπως είναι η Νέα Μονή και ο Ανάβατος. Η Νέα Μονή οικοδομήθηκε στις αρχές του 11ου αιώνα³, από τον Κωνσταντίνο το Μονομάχο, με οικοδόμους σταλμένους από την Κωνσταντινούπολη. Τα ερείπια του αμυντικού πύργου της μονής οδηγούν στην υπόθεση, ότι ανήκει στα κτίρια της πρώτης περιόδου του μοναστηριού και ότι αποτελεί συνδυαστικό κρίκο με την επόμενη αρχιτεκτονική, της γενουατικής περιόδου. Μετά την ολοκλήρωση της Νέας Μονής, παραχωρήθηκε γη στους οικοδόμους

¹ Α. Ροδάκης, Ιστορία της Χίου, σ. 17-19.

² Δ. Μονιούδη-Γαβαλά, Η πόλη της Χίου, σ. 14.

³ Τεκμηρίωση της χρονολογίας ίδρυσης, παρουσιάζεται αναλυτικά από τον Χ. Μπούρα, Η Νέα Μονή της Χίου, σ. 16-21.

του μοναστηριού, οι οποίοι εικάζεται ότι ίδρυσαν τους οικισμούς Ανάβατο⁴ και Αυγώνυμα. Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκαν πολλοί άλλοι πυρήνες οικισμών γύρω από βυζαντινά οχυρά. Πρόκειται για την εποχή (11ος - 14ος αιώνες), όταν στην Ευρώπη σχηματίζεται το δίκτυο των οικισμών που διατηρείται μέχρι σήμερα, κι όταν ιδρύονται τα πρώτα πανεπιστήμια στην Ιταλία. Οι Γενουάτες αναπτύσσουν οικονομικές και λογιστικές μεθόδους και εφαρμόζουν ευρύτερα νέες τεχνολογικές εφευρέσεις, όπως υδατοφράκτες, συστήματα υδραυλικής ανύψωσης και συστήματα στροφαλοφόρου άξονα. Η ανάπτυξη διακόπτεται λόγω της πανώλης του 1348, που αποδεκατίζει τους πληθυσμούς, οδηγώντας σ' έναν ευρύτερο εποικισμό στη Χίο, με κατοίκους οι οποίοι έχουν ποικιλία επαγγελματιών (σιδηρουργοί, βιοτέχνες, γεωργοί και στρατιώτες). Τους διανέμονται ιδιοκτησίες, με αποτέλεσμα να απορροφηθούν γρήγορα από το ντόπιο πληθυσμό. Από το 1347, η Χίος παραχωρήθηκε στη γενουατική εταιρεία *Mahona di Scio* (εταιρεία εκμετάλλευσης της μαστίχας) και έκτοτε διοικήθηκε από τις δώδεκα γενουατικές οικογένειες των Ιουστινιάνι⁵, οι οποίοι εκτός της επεξεργασίας και της εμπορίας της μαστίχας, οργάνωσαν την οικονομία του νησιού και το εξαγωγικό εμπόριο, κυρίως όμως τη γεωργία και τη βιοτεχνία μεταξωτών⁶. Αυτή την περίοδο, πολλά χωριά άλλαξαν όνομα και/ή θέση, άλλα συνενώθηκαν, πολλά καταστράφηκαν, ενώ ιδρύθηκαν και αρκετά νέα.

Ο δομημένος χώρος αυτής της περιόδου, όπως αποτυπώνεται στο χειρόγραφο χάρτη του Chr. Buondelmontius του 1420⁷ εμφανίζει πύργους στις τοποθεσίες Αγία Ελένη, Καρδάμυλα, Άγιο Γάλα, Παρπαριά, Πιτύος, Βολισσό και Δελφίνο στα βόρεια του νησιού, καθώς και στις τοποθεσίες Καλαμωτή, Πυργί και Αρμόλια στο νότο. Εκκλησίες και μοναστήρια υπάρχουν στον Ανάβατο και στα Αυγώνυμα (Ομηρούπολη), στον Άγιο Γεώργιο, στη Νέα Μονή και στον Άγιο Άγγελο. Κάστρα συμβολίζονται στη Βολισσό, στην Αγία Ερμιόνη και στην πόλη της Χίου, όπου απεικονίζονται και πολλές κατοικίες καθώς και στην περιβάλλουσα την πόλη περιοχή. Οι πύργοι έχουν την ίδια μορφή με αυτή του πύργου της Νέας Μονής, άρα εικάζεται ότι προϋπήρχαν από τη βυζαντινή εποχή

⁴ Α. Αξιωτάκη, Ο Ανάβατος της Χίου, σ. 11.

⁵ Ο Ιερώνυμος Ιουστινιάνι συνέγραψε την ιστορία της Χίου, που αποτελεί λεπτομερή καταγραφή της τοπικής ιστορίας και των εθίμων κατά την γενουοκρατία. Το έργο μεταφράστηκε από το Φιλ. Αργέντη.

⁶ Μέχρι το 1865, το κυριότερο εισόδημα των κατοίκων της Βολισσού προερχόταν από τη μουριά και την εκτροφή μεταξοσκώληκων, αναφέρει ο Fustel de Coulanges κατά τον H. Pernot, Η νήσος Χίος, σ. 96.

⁷ Φ. Αργέντης, Στ. Κυριακίδης, Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς.

και ότι οι Γενουάτες επισκεύασαν ή ανακαίνισαν πολλούς από αυτούς. Την εποχή της γενοουκρατίας, τα εννέα δέκατα του πληθυσμού ήταν Έλληνες⁸, καθώς και μέτοικοι από τη Σάμο και την Ικαρία. Υπήρχαν όμως και αρκετοί Ιταλοί, Εβραίοι, Ολλανδοί, Ισπανοί και Γάλλοι.

Το 1566 η Χίος καταλαμβάνεται από τους Τούρκους⁹ σε μια εποχή κατά την οποία η οθωμανική αυτοκρατορία είχε πια κατακτήσει το προνόμιο της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου στις θάλασσες της Ανατολής. Οι Τούρκοι παραχώρησαν σταδιακά προνόμια στους Έλληνες, στα χέρια των οποίων τελικά πέρασε το εμπόριο από τους Γενουάτες.

Κατά το Thevenot¹⁰ (1656), ο οποίος επισκέφτηκε τη Χίο την περίοδο της τουρκοκρατίας, έγινε συγκέντρωση διάσπαρτων πληθυσμών σε χωριά, που βρίσκονταν σε απόσταση 3-4 μιλίων μεταξύ τους.

Το 1695, μετά από ανεπιτυχή επιδρομή των Ενετών με σκοπό την ανακατάληψη της Χίου, από το νησί αποχώρησε το μεγαλύτερο τμήμα του καθολικού πληθυσμού¹¹ και παρέμειναν οι ορθόδοξοι Έλληνες, οι οποίοι ισχυροποιήθηκαν και αυτοδιοικήθηκαν με το σύστημα των δημογερόντων μέχρι και το 19ο αιώνα. Πρόκειται για την ίδια εποχή κατά την οποία εξασθενεί η κεντρική εξουσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Ευρώπης επαναστατούν, εμπνεόμενοι από της ιδέες του διαφωτισμού. Το οικιστικό δίκτυο¹² του νησιού συμπληρώνεται και αριθμεί 22 χωριά¹³, ενώ παράλληλα εύποροι Έλληνες έμποροι επιλέγουν τη Χίο ως τόπο εγκατάστασής τους. Μετοικήσεις πληθυσμού παρατηρούνται από την Πελοπόννησο (1770)¹⁴, τις Κυκλάδες και την Κρήτη, με αποτέλεσμα στο

⁸ Γ. Ζολώτας, Ιστορία της Χίου, τ. Α1, σ. 250.

⁹ Για να αποφεύγουν τις επιδρομές, οι Γενουάτες πλήρωναν φόρους στους Τούρκους, το λεγόμενο "τουρκοκέλι", από το 1415, γράφει ο Α. Χάνδρας-Ροδάκης στην Ιστορία της Χίου, σ. 68.

¹⁰ M. Thevenot, Voyages de M. de Thevenot en Europe.

¹¹ Οι περισσότεροι σύρθηκαν στα σκλαβοπάζαρη της ανατολής. Μερικοί από τους Ιουστινιάνι κατάφεραν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους και να παραμείνουν στο νησί. "Επικράτησε μάλιστα, μέχρι το 1822, οι Χίοι να στέλνουν τα παιδιά τους να εκπαιδεύονται στην Ιταλία, παρ' όλη την τουρκική κατοχή", Ph. Argenti, H. Rose, The Folklore of Chios, τ. II, σ. 549.

¹² Στα Μεστά δεν υπάρχει χρονολογία στα υπέρθυρα παλαιότερη του 1700, κατά τον H. Pernot, Η νήσος Χίος, σ. 177.

¹³ Σύμφωνα με τον Thevenot, Voyages de M. De Thevenot en Europe, Asie et Afrique, τ. I, σ. 229-301.

¹⁴ Μετά την εξέγερση της Μάνης το 1769, κατά τον R. Ristelhueber, Η ιστορία των βαλκανικών λαών, σ. 492.

νησί να κατοικούν 120.000 κάτοικοι. Τους εποικισμούς και μεταφορές πληθυσμού, εκτός από τα κείμενα, μαρτυρούν πολλά τοπωνύμια. Την περίοδο αυτή αναπτύχθηκαν τα γράμματα και οι τέχνες και λειτούργησε Σχολή του Γένους (1792-1822), η οποία ανάδειξε τον Αδαμάντιο Κοραή και το Νεόφυτο Βάμβα. Σπουδαίες ελληνικές οικογένειες έζησαν στη Χίο όπως, των Μαυροκορδάτων, των Νεγρεπόντη, των Ροδοκανάκη, των Πετροκόκκινων και των Αργέντη, διαμορφώνοντας ένα οικιστικό περιβάλλον με ιδιαίτερη αστική και αγροτική αρχιτεκτονική. Η πόλη της Χίου, ο Κάμπος και τα Μαστιχοχώρια συνέθεσαν ένα οικιστικό περιβάλλον, όπου εντοπίζονται πολλά στοιχεία της συνέχειας της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Γενικά οι Τούρκοι, έχοντας να κυβερνήσουν πολυάριθμους λαούς και επηρεασμένοι από τη βυζαντινή μεγαλοπρέπεια, έζησαν αποτραβηγμένοι σε αρχοντικά, τα οποία φυλάσσονταν αυστηρότατα, χωρίς να έρχονται σε επαφή με τους χριστιανούς. Στη Χάρτα του Ρήγα Φεραίου σημειώνονται ιστορικά ελληνικά τοπωνύμια της Χίου και τα χωριά Καρδαμύλη, Αρβησία, Λέος, Λιθί, Λευκόνιο, Καλαμωτή, Φαναί και Πυργί.

Κατά την εξέγερση του 1822, οι Τούρκοι σκότωσαν τους Έλληνες της Χίου και κατέστρεψαν τα χωριά τους. Το νησί ερημώθηκε, από το 1830 όμως οι εναπομείναντες κάτοικοι άρχισαν να οργανώνονται, ασχολούμενοι κυρίως με γεωργικές εργασίες. Το 1881, ένας μεγάλος σεισμός κατέστρεψε το νησί που μόλις είχε αρχίσει να αναζωογονείται, παραλύοντας κάθε δραστηριότητα, με αποτέλεσμα το 1886 να καταργηθούν οριστικά τα προνόμια που είχαν δοθεί στους Έλληνες και το νησί να περιέλθει και πάλι υπό τουρκική διοίκηση.

Η Χίος απελευθερώθηκε από τους Τούρκους το 1912, μετά από 346 χρόνια κατοχής. Η ελληνική κυβέρνηση παρέλαβε 66 οικισμούς¹⁵, εκτός της Χώρας. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, κατέφθασαν στη Χίο εκατοντάδες Έλληνες της Ιωνίας, ζητώντας άσυλο και προστασία, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε εγκαταλειμμένα χωριά, ενώ ανέπτυξαν κυρίως νέους, παραλιακούς οικισμούς. Περισσότεροι από 60.000 πρόσφυγες, εγκαταστάθηκαν στη Χίο.

---

¹⁵ Γ. Ζολώτας, Ιστορία της Χίου, τ. Α1, σ. 649.

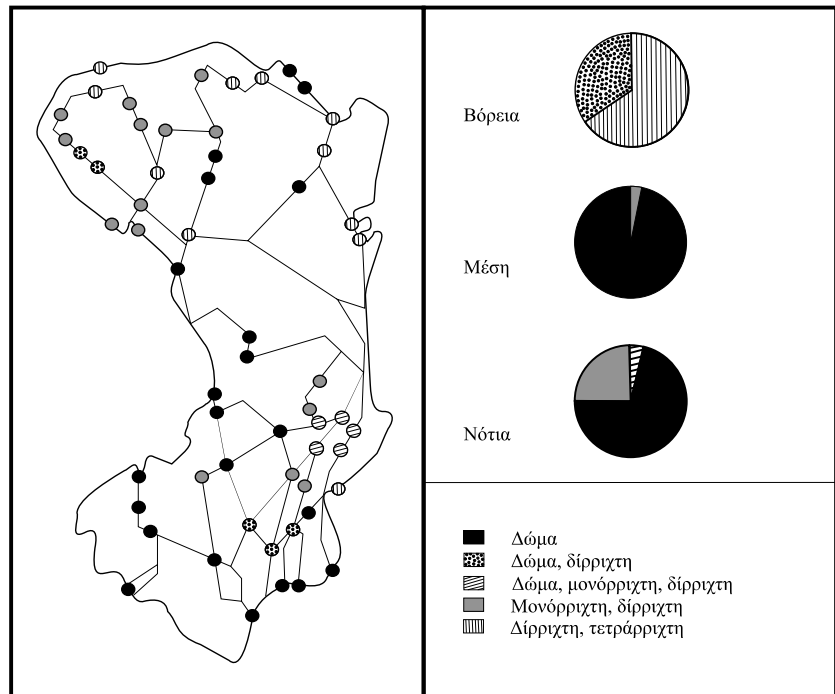
1. Οι αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες της νήσου Χίου

Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία δόμησης στους οικισμούς της Χίου παρουσιάζουν μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των διαφόρων γεωγραφικών ενοτήτων του νησιού. Αυτό οφείλεται στη σταδιακή εγκατάσταση των κατοίκων στο νησί σε διαφορετικές ιστορικές εποχές και στις καταστροφές, τις επισκευές και τις προσθήκες, προσδίδοντας μεγάλη ποικιλία στην εξελικτική τους διαδρομή. Η εποχή ίδρυσης, το μέγεθος της καταστροφής από τους πολέμους και τους σεισμούς, η γεωμορφολογία και η διαφορετική απασχόληση των κατοίκων συνθέτουν ένα ποικιλόμορφο μωσαϊκό, του οποίου η ταξινόμηση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Κυρίαρχες διαφοροποιήσεις στην αρχιτεκτονική των οικισμών παρουσιάζονται σε σχέση με τη στέγαση (δώμα, μονόρριχτη, δίρριχτη, τετράρριχτη) (Χάρτης 1), τα εξωτερικά ή εσωτερικά κλιμακοστάσια, την ύπαρξη ηλιακού (δοξάτου) και τα υλικά δόμησης, τα οποία χαρακτηρίζουν τη “μακροκλίμακά” τους.

Χάρτης 1.: Μορφολογική ταξινόμηση οικισμών της Χίου, ανά γεωγραφική υποδιαίρεση.

Πηγή: Τζ. Θεοδωράκη-Πάτση, Αρχιτεκτονική αναγνώριση και ταξινόμηση αγροτικών οικισμών νήσου Χίου, σ. 39.

2. Το αρχιτεκτονικό στοιχείο της στέγασης

Οι διαφοροποιήσεις της μακροκλίμακας των οικισμών προέρχονται από το βαθμό συνεκτικότητας της οικιστικής δομής, την αμυντική διάταξη των παλαιότερων οικισμών και από το στοιχείο στέγασης. Μερικά¹⁶ στοιχεία στέγασης παρουσιάζουν διακριτή αρχή, διάρκεια και τέλος στη μακραίωνα ιστορία του νησιού, ενώ άλλα συνεχίζουν την παρουσία τους και την εξέλιξή τους. Ορίζονται έξι κατηγορίες οικισμών αντίστοιχα με την προβολή ιδιαίτερης μακροδομής, η οποία κυριαρχείται από διαφορετικά στοιχεία στέγασης.

2.1. Στέγαση με δώμα

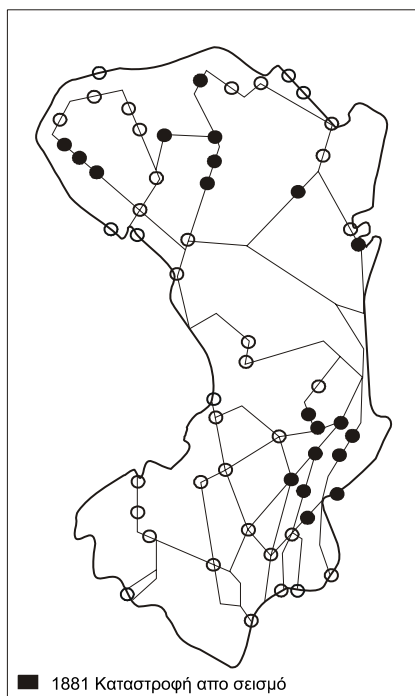
Στέγαση με δώμα γίνεται στους παλαιότερους οικισμούς Ανάβατο και Αυγώνυμα (εικ. 1), οι οποίοι ιδρύθηκαν κατά τη βυζαντινή εποχή και όπου το δώμα στηρίζεται σε θολωτή λίθινη φέρουσα δομή. Επίσης, στέγαση με δώμα γίνεται στα μαστιχοχώρια της γενουατικής περιόδου, στο Πυργί, στους Ολύμπους, στη Βέσσα και στο Λιθί, όπου ο οικιστικός ιστός είναι συμπαγής και αμυντικός. Εδώ οι κατοικίες

Εικ. 1: Τα Αυγώνυμα της Χίου.

¹⁶ Η "τραβιάκα" ήταν ξύλινη τετράρριχη πυραμοειδής στέγη, η οποία δεν εφαρμόζεται σήμερα.

Χάρτης 2.: Οικισμοί που καταστράφηκαν ολοσχερώς στους σεισμούς του 1881.
 Πηγή: Τζ. Θεοδωράκη-Πάση, Αρχιτεκτονική αναγνώριση και ταξινόμηση αγροτικών οικισμών νήσου Χίου, σ. 27

είναι διώροφες με εσωτερικά κλιμακοστάσια που οδηγούν στα δώματα, τα οποία σχηματίζουν αλυσίδα επικοινωνίας, με βότες υπεράνω των δρόμων. Σήμερα σε αυτούς τους οικισμούς, η στέγαση με δώμα επιβάλλεται, όπως ορίζεται στο Προεδρικό Διάταγμα της 4.3.1988 (ΦΕΚ 198/Δ). Η στέγαση με δώμα επικρατεί και στους σύγχρονους παραλιακούς οικισμούς, ανεξάρτητα από το γεωγραφικό τους χώρο, όπως στο Ναγό στο βορρά, στα Γριδιά στο νότο και στο Λιμένα Μεστών στα δυτικά.

2.2. Στέγαση με μονόρριχτο ή δίρριχτο δώμα με κλίση 10%

Σε μερικούς οικισμούς, ανεξαρτήτως της προέλευσής τους, γίνεται μεγαλύτερος συνδυασμός ειδών στέγασης και συνυπάρχουν δώματα, μερικές φορές με ελάχιστη κλίση, μονόρριχτα ή δίρριχτα. Στην Καλαμωπή και στον Άγιο Γεώργιο, οι οποίοι έχουν συνεκτικό ιστό, εναλλάσσονται μονόρριχτα με δίρριχτα δώματα, αν και πρόκειται για παλαιότατα μαστιχοχώρια. Εικάζεται ότι οι στέγες είναι μεταγενέστερες και ότι συμπλήρωσαν κατεστραμμένες προγενέστερες δομές¹⁷.

2.3. Στέγαση με δώμα και μονόρριχτη ή δίρριχτη κεραμοσκεπή στέγη με κλίση 30%

Συνδυασμός στέγασης με δώμα και στέγη με μεγαλύτερη κλίση, καταγράφεται στα περισσότερα βορειόχωρα, γύρω από το όρος Αμανή, όπως στους οικισμούς Τρύπες, Παρπαριά και Άγιο Γάλα, στους οποίους σήμερα επιβάλλεται επίσης αυτή η στέγαση με το Προεδρικό Διάταγμα της 4.3.1988 (ΦΕΚ 198/Δ). Αντίστοιχος συνδυασμός εμφανίζεται σε οικισμούς, οι οποίοι αναβίωσαν μετά το 1923, στην ανατολική και βόρεια ζώνη του νησιού, όπως στον Πιτύο.

2.4. Στέγαση με μονόρριχτη και δίρριχτη κεραμοσκεπή στέγη με κλίση 15%

Πρόκειται κυρίως για τους οικισμούς της κεντρικής και νότιας ζώνης του νησιού, με το διάσπαρτο σήμερα οικιστικό ιστό, δηλαδή τα καμπόχωρα Βερβεράτο, Βασιλειώνικο, Έξω Δίδυμα, Μέσα Δίδυμα, Μυρμήγκι, Παγίδα και Ζυφιά, οι οποίοι καταστράφηκαν στους σεισμούς του 1881 (Χάρτης 2). Σήμερα για τους δύο τελευταίους οικισμούς επιβάλλεται η στέγαση αυτή με το Προεδρικό Διάταγμα της 4.3.1988 (ΦΕΚ 198/Δ).

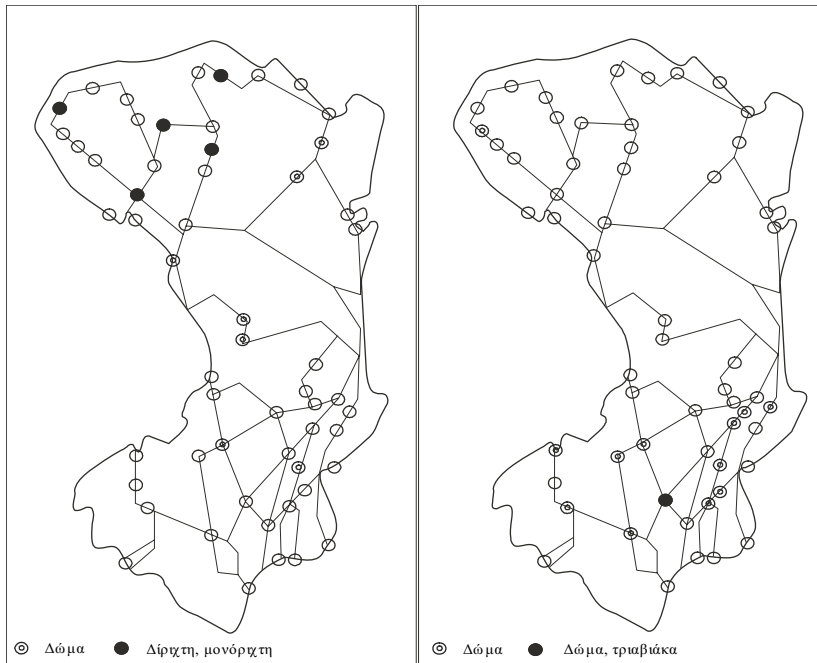
¹⁷ Α. Λαμπάκης, Χ. Μπούρας, «Τα μεσαιωνικά χωριά της Χίου», σ. 8.

2.5. Στέγαση με δίρριχτη και τετράρριχτη κεραμοσκεπή στέγη με κλίση 20%

Στους οικισμούς της βόρειας ζώνης, οι στέγες μοιάζουν με αυτές των υπόλοιπων νησιών του Β. Αιγαίου. Οι οικισμοί αυτοί, αν και τοποθετούνται σε θέσεις όπου υπήρχαν αμυντικοί πύργοι από την εποχή του Βυζαντίου, καταστράφηκαν ολοσχερώς τον προηγούμενο αιώνα και αναβίωσαν, με διάσπαρτο οικιστικό ιστό, μετά το 1923, όπως το Βίκι, τα Αφροδίσια και οι Αμάδες. Αντίστοιχη στέγαση παρατηρείται και στους νεότερους οικισμούς, στις παραλίες της βόρειας περιοχής, όπως στη Λαγκαδά.

2.6. Στέγαση με δώμα, δίρριχτη και τετράρριχτη στέγη

Σήμερα, γίνεται συνδυασμός στέγασης με δώμα και δίρριχτης ή τετράρριχτης στέγασης, επιλεκτικά σε μερικούς οικισμούς της βόρειας ζώνης, όπως στα Φυτά, στις Κηπουριές και την Καμπιά, όπου ο οικιστικός ιστός είναι χαλαρός και διάσπαρτος.

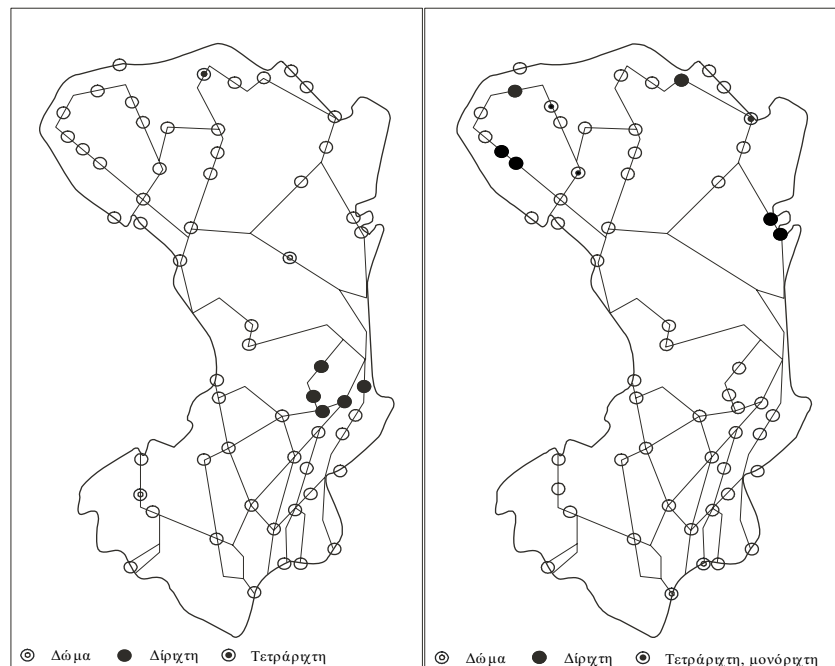
Χάρτης 3.: Συσχετισμός μορφολογίας στέγασης και ίδρυσης στη Βυζαντινή εποχή και συσχετισμός μορφολογίας στέγασης και ίδρυσης στη γενουατική περίοδο.
Πηγή: Τζ. Θεοδωράκη-Πάση, Αρχιτεκτονική αναγνώριση και ταξινόμηση αγροτικών οικισμών νήσου Χίου, σελ. 82.

3. Ο συσχετισμός του είδους στέγασης και της εποχής ίδρυσης οικισμού

Οι οικισμοί που εξελίχθηκαν κατά τη βυζαντινή και γενουατική περίοδο συνεχίζουν να στεγάζονται με δώμα (Χάρτης 3). Κατά την τουρκοκρατία δημιουργήθηκαν οικισμοί επάνω στα ερείπια προηγούμενων, προσθέτοντας δίρριχτες στέγες στο 75% από αυτούς και διατηρώντας το δώμα στο 15%. Κατά το τέλος της τουρκοκρατίας ιδρύθηκαν οικισμοί, στο 10% των οποίων η στέγαση γίνεται με τετράρριχτες σκεπές. Στους νεότερους οικισμούς το 80% στεγάζεται με τετράρριχτες σκεπές, το 10% με δίρριχτες και το 10% με δώμα (Χάρτης 4). Η ποικιλία της διαφορετικής κλίσης σε συνδυασμό με τις συμμετρικές όψεις του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα αποδίδεται στην επίδραση του νεοκλασικισμού.

Χάρτης 4.: Συσχετισμός μορφολογίας στέγασης και ίδρυσης στην εποχή της Τουρκοκρατίας και συσχετισμός μορφολογίας στέγασης και ίδρυσης στη Νεότερη εποχή

Πηγή: Τζ. Θεοδωράκη-Πάση, Αρχιτεκτονική αναγνώριση και ταξινόμηση αγροτικών οικισμών νήσου Χίου, σελ. 83.

4. Η οπτική οργάνωση και η ιστορική διαδρομή.

Στον ευρύτερο χώρο του Αιγαίου, το τέλος της Βυζαντινής εποχής παρουσιάζει χρονικές επικαλύψεις με την τουρκοκρατία, φραγκοκρατία (γενουοκρατία και βενετοκρατία) και γι' αυτό το λόγο οι τεχνικές και μορφές δόμησης που ήταν παρόμοιες αλλά και σύγχρονες, εντάσσονται σε διαφορετικές ιστορικές εποχές.

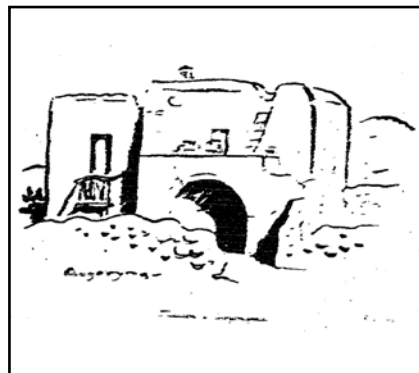
Η τεχνική δόμησης των οικισμών της Χίου αρχίζει από το βυζαντινό Ανάβατο και την τεχνική λιθοδομής με θόλους για τις κατοικίες, οι οποίες στεγάζονταν με δώμα και χωμάτινη επικάλυψη. Στα δημόσια ή θρησκευτικά κτίρια της ίδιας εποχής υπήρχαν ξύλινες στέγες, όπως για παράδειγμα στον οχυρό πύργο της Νέας Μονής. Στις αγροτικές κατοικίες αντίθετα, απουσιάζει τελείως η ξύλινη στέγη.

Οι κατοικίες είναι ορθογώνιες, διαστάσεων (4 x 6μ.) σε «σειρά», ακολουθώντας τις ιδιομορφίες της βραχώδους και απότομης τοπογραφίας και σχηματίζοντας ακανόνιστο τείχος στην εξωτερική απρόσιτη πλευρά του οικισμού. Τα ανοίγματα είναι ιδιαίτερα μικρά και απουσιάζουν οι εξώστες, οι βότες ή τα βατά δώματα.

Στη συνέχεια η δόμηση των Αυγωνύμων συντίθεται από κατοικίες σε περισσότερο χαλαρό οικιστικό ιστό (εικ.2), οι οποίες επίσης στεγάζονται με δώμα.

Με την ανάπτυξη των μαστιχόχωρων από τους Γενουάτες και την ανάγκη προστασίας της αγροτικής παραγωγής, η κατοικία μεταφέρθηκε στις κοιλάδες του νότιου τμήματος του νησιού και συνέχισε να οικοδομείται γύρω από υπάρχοντες αμυντικούς πυρήνες, πύργους, ναούς και μοναστήρια, σε διατάξεις όπου οι ορθογώνιες κατοικίες τοποθετούνταν σε παράλληλες σειρές δημιουργώντας έτσι αμυντικό τείχος, αφού το πεδινό έδαφος επέτρεπε το σχηματισμό περιμετρικών σειρών κατοικιών (εικ. 3).

Οι ανάγκες εποπτείας της πεδιάδας και της παραγωγής οδήγησε την ανάπτυξη της κατοικίας κάθετα, με έξοδο στον υπαίθριο χώρο του δώματος. Τα ισόγεια, που ήταν στραμμένα σε εσωτερικούς στενούς και λαβυρινθώδεις δρόμους, περιλάμβαναν την είσοδο, το πέτρινο κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στον όροφο και τις αποθήκες για τους καρπούς και ζώα. Στο δεύτερο όροφο τοποθετούνταν οι κάμαρες,

Εικ. 2.: Κατοικία στα Αυγόνυμα.

Πηγή: Δ. Πικιώνη, Η αρχιτεκτονική της Χίου, σελ. 179, σ. 68.

Εικ. 3.: Τοπογραφικό διάγραμμα Καλαμιωτής.

Πηγή: Υπουργείο Συγκοινωνιών, (1934).

περιμετρικά ενός υπαίθριου χώρου, που ονομαζόταν ηλιακό, (δοξάτο, ξάτο, άγερτο ή πουγκί), απ' όπου σκάλα οδηγούσε στο δώμα. Οι κάμαρες επεκτείνονταν επάνω από τους στενούς δρόμους, στηριζόμενες σε αμυντικά τόξα, τις βότες. Τα δώματα των κατοικιών επικοινωνούσαν μεταξύ τους και δημιουργούσαν ενιαίο υπαίθριο χώρο, όπου κυκλοφορούσαν οι αγρότες, στέγνωναν τους καρπούς και επόπτευαν την περιοχή. Αντίστοιχη διάταξη σπιτιών σε "σειρές", με τη στενή όψη στραμμένη στον εσωτερικό δρόμο, εφαρμοζόταν την ίδια εποχή και σε άλλους οικισμούς της Μεσογείου και στην περιοχή της Γένοβας, όπου επίσης τα ανήλια ισόγεια χρησιμοποιούνταν για αποθήκες, ο όροφος για κατοικία και τα δώματα για στέγνωμα των καρπών και διημέρευση τους καλοκαιρινούς μήνες.

Η αμυντική και συνεκτική διάταξη οδήγησε σε κοινόχρηστους χώρους με ελάχιστες διαστάσεις και στην απουσία πράσινου μέσα στους οικισμούς. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία στις όψεις κατασκευάζονταν συνήθως από πορόλιθο και διακοσμούσαν με ανάγλυφα (υπέρθυρα και πανωκάσια). Ιδιαίτερη διακόσμηση γίνονταν μερικές φορές στις επιστρώσεις των όψεων με γεωμετρικά σχήματα (τα ξυστά). Στο Πυργί συνεχίζεται και σήμερα αυτή η τεχνική, με ιδιαίτερο αποτέλεσμα.

Γενικά υπάρχει η αίσθηση, ότι στην αρχιτεκτονική των νότιων οικισμών της Χίου (μαστιχοχώρια) αποτυπώνονται στοιχεία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής, όχι μόνο γιατί οι πυρήνες ανάγονται στη Βυζαντινή εποχή, αλλά και διότι, είναι έργο μηχανικών και αρχιτεκτόνων της διάδοξης εποχής, οι οποίοι συνδύασαν τις γνώσεις τους με τη βυζαντινή παράδοση του τόπου (εικ. 4).

Εικ.4.: Οι Ολύμποι της Χίου

Πηγή: Συλλογή Παπαχατζηδάκη (A. Smith, *The architecture of Chios*, London, 1965), αναδημοσιευμένη από Μ. Φιλίππα-Αποστόλου, *Το κάστρο της Αντίπαρου*, σελ. 115.

Την περίοδο της τουρκοκρατίας, στους οικισμούς που επεκτείνουν, αντικαθιστούν ή συμπυκνώνουν το οικιστικό δίκτυο του νησιού, προστίθενται ξύλινα στοιχεία σε στέγες, βεράντες και προεξοχές (εικ.5).

Στα βορειόχωρα, η αρχιτεκτονική των οικισμών μοιάζει με των υπόλοιπων νησιών του συμπλέγματος του Β. Αιγαίου, με τη διαφορά, ότι στα βορειόχωρα της Χίου υπάρχουν ερείπια πύργου στο κέντρο του χωριού, δηλαδή οι οχυρές τοποθεσίες ήταν εκείνες που προτιμήθηκαν κατά την αποίκηση του νησιού.

Οι κατοικίες δομούνται διάσπαρτες, έχουν ισόγειο για τα ζώα και τους καρπούς και μονόχωρο στον όροφο, όπου γίνεται η είσοδος με εξωτερικό πέτρινο κλιμακοστάσιο. Στο μονόχωρο διαβιεί ολόκληρη η οικογένεια, όπως συνηθίζονταν στην ανατολή.

Κατά τους σεισμούς του 1881 καταστράφηκαν ολοσχερώς οι οικισμοί της νοτιοανατολικής και βορειοδυτικής πλευράς του νησιού. Η (ανα)δόμησή τους κατά τη σύγχρονη εποχή, τους προσέδωσε αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του ευρύτερου ελλαδικού χώρου.

Εικ.5: Η Καλαμοσι της Χίου
Πηγή: A. Smith, *The architecture of Chios*, πιν. 120.

5. Συμπεράσματα

Η σημερινή οικιστική δομή των οικισμών της νήσου Χίου παρουσιάζεται στην οπτική τους οργάνωση, η οποία αποκρυσταλλώνει την ιστορική τους προέλευση. Ξεχωρίζουν τρεις προσδιορισμοί:

- Στα νότια πεδινά μαστιχοχώρια, όπου η δόμηση είναι συνεκτική και οι κατοικίες συνθέτουν σειρές που περιβάλλουν τον οικισμό, κυριαρχεί η στέγαση με δώμα. Πρόκειται για οικισμούς, που προέρχονται από την εποχή της γενουοκρατίας.
- Στα ορεινά βορειόχωρα, όπου η δόμηση δημιουργεί χαλαρό οικιστικό ιστό, με μονοκατοικίες, κυριαρχεί η στέγαση με κεραμοσκεπή. Πρόκειται για οικισμούς που αναπτύχθηκαν κατά τη νεότερη εποχή, ανεξάρτητα εάν πυρήνες τους αποτέλεσαν παλαιότερα οχυρά.
- Στα νέα παραλιακά χωριά, στα οποία δημιουργείται ποικιλία στοιχείων στέγασης, κυριαρχούν τα δώματα. Πρόκειται για οικισμούς που αναπτύχθηκαν στα μέσα του 20ου αιώνα, όταν η αναζήτηση της τοπικής ταυτότητας επανέφερε την επίπεδη στέγαση.

Ανεξάρτητα από τη μεθοδολογία της ιστορικής καταγραφής των ιδιαίτερων στοιχείων στέγασης, κατά γεωγραφική ενότητα της νήσου Χίου, η οποία αποτελεί την κεντρική ιδέα της εξελικτικής διαδικασίας, η ιστορική καταγραφή αποτελεί το σημείο εκκίνησης για την πιστοποίηση αρχικά ιδιαίτερων στοιχείων. Η ερμηνεία που δίδεται ανεξάρτητα από τις μετατοπίσεις της σημασίας της, εξαιτίας των ιστορικών αποκλίσεων, διατηρεί τη χρησιμότητά της για τη διαμόρφωση του σύγχρονου θεσμικού πλαισίου δόμησης. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική θεωρία αναζητά τη θέση της στην εξελικτική διαδικασία έστω και θεσμοθετώντας έναν εκφραστικό κώδικα, ο οποίος πιστοποιεί αυτή τη συνέχεια. Η εξελικτική διαδικασία, στο στοιχείο της στέγασης στους οικισμούς της Χίου, διέγραψε μια πολυσήμαντη πορεία, αντίστοιχη της διακύμανσης της ιστορικής διαδρομής του νησιού.